

Opponensi vélemény

Benke József „*Bevezetés a magyar magánjog általános elveibe*” című doktori értekezéséről

I.

A magánjog ismert módon a társadalom horizontális kapcsolatait szövi át: a magánszemélyek és szervezeteik egymás közötti viszonyait kívánja rendezni. Ezredéves gyökerekből táplálkozó, szerteágazó szabályainak alapvető funkciója mindenekelőtt a megfelelő jogi indok nélküli, nem ellentételezett *vagyoneltolódások megakadályozása*, illetve – bekövetkezésük esetén – azok *kiegyenlítése* vagy legalább *kiegyensúlyozása*. E feladat megvalósítására a *magánjogi* dogmatika számos fontos jogintézményt alakított ki. A *dologi jellegű igények* védelmet biztosítanak a dolgot jogcím nélkül birtoklóval, a tulajdont elvonóval vagy azt háborítóval szemben: a jogos önhatalom, a tulajdoni kereset (*rei vindicatio*), a jogellenes beavatkozás megszüntetése iránti kereset (*actio negatoria*) útján. A *kötelmi jogban* két jogintézmény játszik főszerepet a vagyoni egyensúly fenntartásában: a kontraktuális és deliktuális *kártérítés* és a *jogalap nélküli gazdagodás*. A szerződési jogban feltétlenül említeni kell a *visszterhesség véelmét*, amelyre támaszkodva épülnek fel a szolgáltatások értékegyensúlyát (a *szerződéses szinallagmát*) védő jogi eszközök az érvénytelenség alakzatai körében; utalni kell továbbá a *kellékszavatossági* és a *jogszavatossági* jogsegélyekre is. Mindezek a bonyolult dogmatikai kidolgozottságú jogintézmények egyetlen célt szolgálnak: a magánjogi jogviszonyok alanyai között kellő jogi indok nélkül megbomlott vagyoni egyensúly lehetőség szerinti helyreállítását.

Benke József a disszertációjában a *köztes szférát* kutatja: a Szerző a magánjog imént összefoglalt alapvető funkciója és az annak megvalósítására alkalmazott jogi eszközök *közötti világ* alapos elemzésére vállalkozik. Az uralkodó elvek között egyaránt találhatók metajurisztikus követelmények és normatív megfogalmazást nyert elvek. Egymáshoz való kapcsolatukat és hierarchikus viszonyukat nem minden esetben könnyű meghatározni. Tipizálásuk pedig – a „címzettek” közötti átfedések miatt is – különösen nehéz. Némelyikük főként a jogalkotást kívánja orientálni (pl. az érdepreferencia-alapú szabályozási módszer vezéreszméje), mások elsősorban a jogalkalmazásnál játszanak szerepet (pl. a méltányosság mint a jogalkalmazói igazságosság korrekciója, vagy a Ptk. értelmezési alapelve), ismét

mások mindkét területet, tehát a jogalkotást és a jogalkalmazást egyaránt befolyásolják (pl. a jogbiztonság vezéreszméje), s megint mások a jogalkotáson keresztül az egész társadalmat áthatják (pl. a polgári jogegyenlőség alapintézménye). Vannak olyanok is, amelyek a magánjogi viszonyok jogalanyainak magatartására határoznak meg követelményeket (pl. az egyéni önrendelkezés szabadsága mint alapintézmény, továbbá a jóhiszeműség és tisztesség vagy a joggal való visszaélés tilalmának tételesjogi alapelvei). S vannak végül olyanok, amelyek a jogalkalmazás mellett a jogalkotásnál és a magánjogi jogalanyok magatartási mércéjeként is szerephez juthatnak (pl. az objektív ésszerűség követelményének vezéreszméje, és – az önkéntes jogkövetés követelményén keresztül – a jogbiztonság vezéreszméje is).

Benke meggyőzően állapít meg hierarchikus kapcsolatot a magánjog általános elvei között. Három egymásra épülő rétegben helyezi el a magánjog princípiumait, és ezeket – a dolgozat címében is alkalmazott – „általános elvek” semleges értéktartalmú fogalommal fogja össze (38. sk. o.). Az első csoportnak a „magánjog alapintézményei” elnevezést adja, és ezek alatt nem hagyományos, szűk értelemben vett jogintézményeket, hanem általános elvi követelményeket ért. A magánjog „vezéreszméi” között olyan elvi követelményeket tárgyal, amelyeket *Szladits* „irányító eszmék”, *Lábady* pedig „vezérmotívumok” elnevezés alatt jelenített meg. [A Szerző magyarázatot ad (24. o., 172. o.) az új terminus bevezetésére, de az opponens azért szívesen maradna Szladits elnevezésénél.] S végül a harmadik csoportban elemzi a Polgári Törvénykönyv Bevezető rendelkezéseiben tételesen megfogalmazott általános jelentőségű normákat, köztük a szó szoros értelmében felfogott törvényi alapelveket. A törvény személyi és tárgyi *hatályát* (szabályozási területét) meghatározó szabály és a tulajdonképpeni, generálklauzula-jellegű alapelvek mellett a jogalkotó elhelyezett itt olyan konkrét normákat is, amelyek alapelvhez kapcsolódnak, és amelyeknek általános, az egész kódexre kiható jelentősége indokolja a kódex élén való szerepeltetésüket. A Szerző igényes érveléssel törekszik kivédeni azt az első látásra kézenfekvő ellenvetést, hogy e harmadik csoport fölé felesleges új felső-fogalmat keresni, ahogy a disszertáció (25. o., 28. o., 80. o.) a „magánjog alapvető elvei” terminus technikussal teszi. (Valljuk meg: az elnevezés nem túl ötletes.) Lehetne e helyett (mint Lábady vagy az opponens) egyszerűen belátni: a Kódex megjelölése: „Bevezető rendelkezések” eleve mutatja, hogy itt heterogén jellegű szabályokról van szó. Okkal világít rá mégis a Disszertáns arra (81. o.), hogy sem ontológiai, sem logikai szempontból nem szabad „azonosítani a norma külső forrását, vagyis a jogszabályt (a

'bevezető rendelkezést') mint *formát* magával a normával, azaz a jogszabály *tartalmával* (alapvető elv)".

A magánjog általános elveinek a disszertációban alkalmazott csoportosítása a részletes kifejtések során kap további értelmet, például amikor a Szerző helytállóan megállapítja (117. o.): A „jóhiszeműség és tisztesség követelménye a magánjog vezéreszméi által kormányzott tartalommal töltendő fel, amelyek meghatározzák egyfelől a magatartás helyes motívumát és következményét, másfelől ennek helyes korlátait". (Kiemelés az eredetiben.)

A bírálóban felmerül a kérdés, de bevezetőjében maga a Szerző is felveti azt: mi indokolja az alapvető elvek újragondolását, azok ismételt vizsgálatát? A Disszertáns válasza egyértelmű és alapvetően meggyőzi az olvasót is: az új Ptk. megalkotása és hatályba lépése teszi szükségessé az „eszméi forrásbázis” feltárását (17. o., 24. o.). Véleményünk szerint ehhez közelebbi és pontosabb indokként szükséges hozzátenni: az új Ptk. mögötti *társadalmi viszonyok minőségi változása* miatt kell az „általános elveket” újragondolni, újraértelmezni és adott esetben újrafogalmazni. A társadalmi viszonyok szintjén következett be ugyanis a minőségi átalakulás, a valódi „magánjogi rendszerváltozás”, még ott is, ahol maguk az áruviszonyok modelljére absztrakt módon fogalmazott normák változatlanok maradtak. Az 1959-es Ptk.-t ugyanis alapvetően állami tulajdonra épülő vagyoni forgalomra kellett alkalmazni, vagyis ez a kódex lényegében egy *magántulajdon nélküli magánjog* követelményeit kellett hogy kielégítse. Ezzel szemben – négy évtized diktatúrája és zsákutcába torkolló gazdasági-társadalmi tévútja után – 1990-et követően a magántulajdon és a szabad vállalkozás talajára épülő piacgazdaság viszonyai épültek ki. Az új társadalmi modell a tulajdonosok *magánautonómiájának* messzemenő elfogadását, mindenekelőtt a *magántulajdon* teljes körű elismerését és védelmét követeli meg. Ez a követelmény áthatja az egész kódexet. Mindehhez természetesen a magántulajdont terhelő *szociális kötöttségek* járulnak. A magánautonómia másik alapvető következménye a *szerződési szabadság* elvének elfogadása. A magánjognak ezt a pillérét csak ott és annyiban volt indokolt korlátozni, ahol és amennyiben ez a szociális igazságosság követelménye érdekében elengedhetetlenül szükséges és a piaci verseny szabadságának feltételei között még lehetséges volt. A magánautonómia harmadik pillére: az *egyesülés és a társulás szabadsága*, amelynek követelményeit a Ptk. – a magánjogi szabályozások bevált mintái nyomán – az egyesület, a gazdasági társaságok és a szövetkezet intézményeivel kívánja szolgálni. Az opponens úgy véli, hogy különösen ezek a lényegi társadalmi változások indokolják a magánjog alapvető elveinek revízióját. S ezek a változások tették lehetővé, hogy – miként a disszertáció is részletesen kifejti (45-51. o.) –

ismét az egyén személyi, vagyoni és társadalmi önszerveződési szabadságáról, mint magánjogi alapintézményekről beszélhessünk. A bíráló véleménye szerint ebben az értelemben kap valódi tartalmat a Szerzőnek az a megállapítása is (24. o., 171. o.), hogy a jogtudomány korábbi eredményeit „az új kódex értelmezésének szűrőjén áteresztve” szabad és lehet érvényesülni engedni.

S mindehhez hozzátehetjük: azzal, hogy Magyarország visszatért a magántulajdonon alapuló gazdasághoz és társadalomhoz, a magyar polgári jog szabályai 1990 óta ugyanúgy a magánautonómia viszonyait hivatottak rendezni, mint a hasonló társadalmi berendezkedésű európai országok magánjogai. Ezért az írott jog részét nem képező, metajurisztikus princípiumok a szabályozott piaccgazdálkodás egyes eltérő jogrendszereiben alig különbözhetnek egymástól. Ezt az értelmezést követi a disszertáció is, amikor „a magánjog általános elveinek legfőbb, primér eszmei forrását” az európai szellemi örökségben keresi és találja meg, amelynek talpazatát a görög filozófia, a római jog, a zsidó-keresztény vallási hagyomány, továbbá a humanizmus és a felvilágosodás vívmányai alkotják (27. o., 33. sk. o., 172. o.). A tételes jogban meg nem jelenő általános elvek a szociális piaccgazdaság feltételei között működő és azokat szolgáló magánjogokban mindenütt jelen kell hogy legyenek, ebben az értelemben általános, nem egy jogrendszerhez köthető princípiumok. Hiányuk vagy torzulásuk – ahogy erre a Szerző is rámutat (168 sk. o.) – az egész magánjogi szabályozás hatását korlátozza vagy egyenesen megszünteti. Így értjük a Szerző kissé mentegetőző megállapítását (19. o.): „(...) a cím talán legvitathatóbb eleme a ’magyar’ jelző.”

Részben más lehet a helyzet a tételes jogilag megfogalmazott alapelvekkel. Ezek megválasztásánál a jogalkotónak nagyobb szabadsága van, és velük kapcsolatban a jogtörténeti hagyományok jelentősebb szerephez jutnak. Példaként hivatkozhatunk a joggal való visszaélés általános tilalmának felállítására [svájci Zivilgesetzbuch 2. § (2) bek., Mtj. 2. § (2) bek., 1959-es Ptk. 5. § (1) bek., Ptk. 1:5. § (1) bek.] vagy annak hiányára.

II.

A *magánjog alapintézményei* alatt a disszertáció a magánjog intézményesült alappilléreit érti, „amelyek a *magánjogi szabadságok* kifejeződése, egyben a *magánautonómia garanciái*”. Ezeknek az alapintézményeknek detektálásánál a Szerző – Wieacker nyomán – kellő figyelmet szentel „a társadalmi viszonyok szempontjából alapvetően meghatározó intézményeknek”, és kiemeli, hogy ma a „demokratikus jogállam és a szociális piaccgazdaság egyik fő célja a *személy magánautonómiájának optimális kiteljesítése*”. Ennek a célkitűzésnek

magánjogi garanciáit tekinti a Disszertáns alapintézményeknek. Helytállóan mutat itt rá arra, hogy a személyi önrendelkezés és a közjó szempontjainak egyensúlyát keresve lehet optimalizálni a privátautonómiát (40. o.).

A Szerző szerint „az egyes alapintézmények között *rangbéli különbségek* állnak fenn” (41. o.), s e rangsorban a polgári jogegyenlőség áll az első helyen, amely nélkül „bármely más alapintézmény torz képet mutatna”. Mint transzcendens, eszmei, filozófiai kategória a *polgári jogegyenlőség* talán tényleg örökkévalónak tekinthető, ahogy a disszertációban szerepel (42. o.). Azért talán mégis rá kell mutatni arra, hogy ez az örök emberi vágy konkrét követelésként a nagy francia forradalom híres triászának egalité-jében, normatív formában pedig a *Code civil*-ben (Art. 8.) jelenik meg, és attól fogva számítható valódi, reális alapintézménynek, és nemcsak forrásainak meghatározása tekinthető koronként változónak. Ez olyannyira így van, hogy magánjogbeli alapintézményként való manifesztálódása az általános és egyenlő jogképességben szintén a 19. század eleji klasszikus kódexekhez, a *Code civil*hez és az osztrák Ptk.-hoz kötődik. Az ABGB 16. §-a például a felvilágosodás fogalomkészletével a következőképpen fogalmaz: „Jeder Mensch hat angeborene, schon durch die Vernunft einleuchtende Rechte, und ist daher als eine Person zu betrachten.” („Minden embernek veleszületett, már magából az észből kivilágló jogai vannak, és ezért minden ember személynek tekintendő.”) Itt megjegyezzük, hogy a jogképesség formális minősége, absztrakt kategóriája mellett a jogok tényleges gyakorolhatóságát nemcsak a cselekvőképesség hiánya vagy csökkent volta korlátozhatja, ahogy a Szerző említi (45. o.), hanem a szerzőképesség tételes jogi feltételeinek hiánya is.

A disszertáció gondolatgazdagságának egyik példajaként említhetjük e körben azt a finom distinkciót, amellyel a Szerző (44. o.) egyes – az alá-fölérendeltség jegyeit magukon viselő – magánjogi helyzeteket (a megrendelő utasítási jogát, a törvényes képviselő pozícióját, az ún. hatalmasságokat stb.) elválasztja a valódi hierarchikus viszonyoktól. Más alkalommal továbbgondolásra és bővebb kifejtésre érdemes ideáról beszélhetünk, amely csírájában – valószínűleg – *Világhynál* jelent meg először.

A disszertáció – tekintélyes elődök: *Szladits*, *Lábady* nyomában járva – az *egyén önrendelkezési szabadságát* tárgyalja a magánjogi alapintézmények második sorában. A Szerző ezt az alapintézményt is tagolja: személyi, vagyoni és társadalmi önszerveződési szabadság között különböztet (45-51. o.), bár az első kettőt egy pontban tárgyalja, a harmadikat viszont külön. A *személyi* önrendelkezési szabadság az emberi méltóság

axiomatikus elismerésére épül, és a személyiségi jogok megsértésének szankcióiban ölt tételesen testet. A *vagyoni* önrendelkezési jognak két ága van: elsődleges a *tulajdon* szabadságának elismerése a szociális kötöttségekkel és a társadalmilag indokolt korlátokkal, és erre épül a *szerződési* és a *végintézkedési* szabadság. Ezekhez járul a *szerzett jogok* védelme. S végül: az önrendelkezési szabadság harmadik eleme a *társadalmi önszerveződési* szabadság, amely a család mint a társadalom alapsejtje mellett az egyesületi és a társasági jogban kap konkrét normatív tartalmat.

Nizsalovszky és *Lábady* példáját követve a Disszertáns (51. sk. o.) is külön kezeli és a magánjog alapintézményének tekinti a *nyilvánosság* elvének érvényesülését a magánjogi jogszerzések több területén, olyan problémák kezelése körében, amelyeknél a nyilvánosság a jogbiztonság követelményének garanciáját jelenti. A nyilvánosságnak a magánjog alapintézményei között történő szerepeltetésénél (ahogy más helyütt is ebben a fejezetben) az olvasóban felmerül a deduktív és induktív következtetés viszonylagossága. De e kérdés kifejtése nem (csak) a Szerzőn kérhető számon!

III.

A disszertációban a *magánjog vezéreszméi* között tárgyalt princípiumok közül a mellérendeltség és egyenjogúság elve szerinti szabályozásra szoktunk a legtöbbet hivatkozni, azt mintegy a magánjog fogalmi elemének, definíciója részének is tekintjük. A Szerző a vezéreszmék elemzését mégsem ezzel az elvvel, hanem az *érdekpreferencia-alapú szabályozási módszerrel* kezdi (53-57. o.). Ez a módszer: a szembenálló érdekek összemérése valóban ott munkál nemcsak a kötelmi jogi, hanem – ahogy a disszertáció a Ptk.-ból hivatkozott példákkal illusztrálja – számos más magánjogi norma megalkotásánál is. Maga a Disszertáns is elismeri ugyanakkor, hogy ezt a vezéreszmét „tartalmilag alakítja” a többi vezéreszme, mindenekelőtt a mellérendeltség és egyenjogúság elve (57. o.). Egyetértünk a Szerzővel abban, hogy a magyar magánjogtudományban már a jheringi Interessenjurisprudenz jelentős magyarországi hatása előtt megjelent az érdekszempontok jelentőségének felismerése, mindenekelőtt *Grosschmid*nál, a Fejezetekben. Vele kapcsolatban joggal állapította ezt meg már Szladits is, a hű tanítvány, amikor azt írja, hogy a külföldi jogi iskolák vitáiról *Grosschmid* jobbára tudomást sem vett.

A *mellérendeltség és egyenjogúság elve* szerinti szabályozást, mint a magánjogi szabályozás alapvető módszertani sajátosságát – valószínűleg *Bratusz* nyomán – már *Világhy* kiemelt

helyen szerepeltette tankönyvében, s ezt az elvet a polgári jog jogági-fogalmi meghatározásánál alkalmazta. A magánjogi szabályozásnak ezt a módszertani sajátosságát Világhy „az áruforma bizonyos elemeinek elvont tükröződéseként” értelmezte, és a kettős fogalmat fordított sorrendben tárgyalta: a mellérendeltséget az egyenjogúság következményének, „még általánosabb kifejezésének” tekintette. Egyetértünk ugyanakkor Benke álláspontjával, hogy a leghelyesebb a két fogalom *kölcsönös függéséről* beszélni (58. o.). Mivel pedig a Ptk. – mintegy a saját fogalmának tételes meghatározásához – a normatív definícióba is beépíti ezt a szabályozási módszertani sajátosságot (1:1. §), az elv vezéreszméjellege nyilvánvaló; szerepe pedig elsősorban az, hogy „a releváns és védendő érdekek jogalkotói kiegyensúlyozásának egyik fő iránytűje” legyen (88. o.).

A disszertáció a magánjog vezéreszméi közé sorolja az *objektív ésszerűség követelményét*. Helytállóan mutat itt rá a Szerző arra, hogy – noha ez a vezéreszme a jogalkalmazás mellett a jogalkotásnál és a magánjogi jogalanyok magatartási mércéjeként is szerephez juthat – a magyar jogban még nem jegecesedett ki igazán az objektív ésszerűség követelményének mértéket adó olyan ideáltípus, mint a római jogban a „*bonus et diligens paterfamilias*” vagy az angol jogban a „*reasonable man*”. Maga a Ptk. tudatosan kerülte egy ilyen, a magyar magánjogi hagyományoktól idegen objektív mérce átvételét. E helyett általánosított zsinórmértékként, egy tételes alapelvben fogalmazza meg a kártérítési felelősségi jogban már sikerrel alkalmazott mércét: az adott helyzetben általában elvárható magatartás tipizált és objektivizált elvárási szintjét [1:4. § (1) bek.]. Ez a mérték a Ptk.-ban nemcsak a felelősségalapító felróhatóság meghatározásának tartalmát jelenti, hanem kitölti mindazokat a nyitott hipotézisű magánjogi normákat, amelyek „elvárható” vagy „megfelelő” magatartást (eljárást) írnak elő, vagy az objektív jóhiszeműség követelményével kapcsolatban a „tudnia kellett” elvárást támasztják.

Következő vezéreszmeként a dolgozat a *jogbiztonság követelményét* fogalmazza meg, és pedig együtt az *igazságosság követelményével* és ez utóbbi korrektívumával: a *méltányossággal*. E három vezéreszme között a Szerző – helyesen – szoros összefüggést tételez, és rangsort állapít meg, E szerint „a jogbiztonság garanciája az igazságosság, s ennek korrekciója a méltányosság, mely maga is igazságosságra vezet, így ugyancsak a jogbiztonságot szolgálja” (64. o.). E bonyolult összefüggésrendszert világosan és meggyőzően fejti ki a disszertáció. Történelmileg nézve, paradox módon a jogbiztonság vezéreszméje fejlődött ki utoljára, csak a 19. százdban, a jogállamiság igényének megjelenésével együtt,

jóval az igazságosság és a méltányosság gondolatának már az ókori filozófiai, politikai és jogi gondolkodásban történt megjelenése után. A méltányosság vezéreszméjének tárgyalása során kifejtettekkel kapcsolatban a bíráló szívesen hívja fel a figyelmet azokra az eredeti gondolatokra, amelyeket a Szerző az újabb magyar jogirodalomban képviselt álláspontok (*Ujlaki, Csehi*) kritikai értékelésénél fogalmaz meg (77-79. o.).

IV.

A magánjog alapintézményeinek és vezéreszméinek tárgyalása után a disszertáció a *Ptk. Bevezető rendelkezéseit* elemzi, és funkciójuk szerint csoportosítja azokat. A dolgozat szűkebb értelemben vett témájához – nézetünk szerint – e szabályok közül csak a Kódex alapelvei tartoznának. Védhető mégis a Szerzőnek az a felfogása, hogy az itt található valamennyi jogtételre célszerűnek látja kitérni. A nem alapelvi jellegű egyedi normák sem véletlenül kerültek ugyanis a Ptk. élére, hanem tudatosan, főként általános jelentőségük miatt. Meggyőzően indokolható ez az elhelyezés az „általános jelentőségű konkrét”, közvetlen igény alapítására lehetőséget adó tényállások (a *venire contra factum proprium* tilalma, a *nemo suam turpitudinem allegans auditur* elv és a jogszabály által megkívánt jognyilatkozat visszaélésszerű megtagadásának tilalma) esetében is, mivel ezek a konkrét szabályok alapelvekhez kapcsolódnak. A törvényhozói tudatosságot a bevezető rendelkezések meghatározásánál ékesen bizonyítja az utaló magatartás szabályának kihagyása e körből a legújabb magyar kodifikáció során. Ezt a tényállást a Ptk. – lényegét megfelelően tükrözve és szerepének valódi jelentőségét arányosan juttatva kifejezésre – a Kötelmi Jogi Könyvben, az egyéb kötelemfakasztó jogi tények között helyezte el (Ptk. 6:587. §).

Egészen nyilvánvaló, hogy a törvénykönyv élén kellett elhelyezni a Ptk. személyi és tárgyi hatályát meghatározó normát (1:1. §). E szabály szerepe valóban igen összetett. A Szerző szerint is „egyedülálló kategóriáról” van szó (84-85. o.), amely „számos funkció betöltésére alkalmas”. A fogalmi tisztaság szempontjából zavaró ugyanakkor, hogy a disszertáció (85. o.) szerint a törvény itt „egyfelől vezéreszmét kreál, másfelől (a szabály) tartalmi összetettsége folytán több mint alapelv, és absztraktsága magas foka, valamint funkciói sokszínűsége miatt több mint generálklauzula, jóllehet mindkettő lényegi jegyeit egyesíti”. A funkciók sokszínűsége vitathatatlan, az alapelvi jelleg viszont – nézetünk szerint – annál inkább kérdéses.

A disszertáció (83. o., 142. o.) a Ptk. által is nevesített alapelvek mellett alapelvnek tekinti a

bírói utat előíró szabályt (1:6. §) is. Ezeken kívül tételesen nem megfogalmazott: *immanens alapelvként* fogja fel a Szerző „az alanyi jogok szabad gyakorlásának elvét” (83. o., 103. o.). Az alapelvek közötti viszony és hierarchia tárgyalásánál Benke – *Kecskés* nézetét követve – éppen ez utóbbi alapelvnek adja az első helyet. Álláspontja szerint mindhárom nevesített alapelv az alanyi jogok szabad gyakorlásának elvét korlátozza, és ennek mentén alkot rendszert. Helyesen állapítják meg ezt a jóhiszeműség és tisztesség elve [Ptk. 1:3. § (1) bekezdés], az adott helyzetben általában elvárható magatartás követelménye [Ptk. 1:4. § (1) bekezdés] és a joggal való visszaélés tilalma [Ptk. 1:5. § (1) bekezdés] vonatkozásában egyaránt.

Az opponens mégis úgy gondolja, hogy az alanyi jogok szabad gyakorlásának elvét *helyesebb a magánjog egyik vezéreszméjének tekinteni*. Ennek a princípiumnak a magánjogbeli szerepe a disszertációban taglalt többi vezéreszméhez hasonlítható: áthatja az egész magánjogot, a magánjog minden kódexbeli és azon kívüli szabályát. Ez az irányító eszme a Ptk. által is szolgálni kívánt egyik fő jogalkotói célt határozza meg, amelynek érvényesülési határait a hozzá kapcsolódó tételes alapelvek (1:3-1:5. §-ok) jelölik ki, továbbá amelyet számos kódexbeli és azon kívüli generálklauzula és konkrét szabály is érint. Az általános elveknek ezzel a típusával rokonítja az alanyi jogok szabad gyakorlásának elvét az a tény is, hogy – ellentétben a törvény alapelveivel – nem kodifikált, metajurisztikus elvről van szó. S ilyen alapon magyarázható meg az is, hogy a Ptk. miért csak a negatív oldal, azaz a korlátok tételes megjelenítését tartja szükségesnek.

Az itt tett korrektív megállapítás mellett az opponens elismeréssel szögezi le, hogy a Ptk. alapelveinek típusairól, azok hierarchiájáról és konkurenciájáról írt rendkívül árnyalt fejtegetések (88-99. o.) a disszertáció eredeti gondolatainak gazdag tárházaként értékelhetők. Különösen egyetértünk azzal az állásponttal (91. o., 107. o.), amely szerint a három tételesen megfogalmazott magatartási alapelv (Ptk. 1:3-1:5. §-ok) megsértésének nincs kodifikált törvényi szankciója, hanem az ilyen jogsértésekhez az az általános immanens szankció járul, hogy az alapelvsértő fél e magatartásával nem érhet célt, s hogy ez a szankció perben is érvényesül. E – véleményünk szerint is helyes – álláspont (91-95. o.) szerint a jóhiszeműség és tisztesség elvének, az elvárható magatartás elvének és a joggal való visszaélés tilalmának megsértéséhez külön szankció kapcsolódik ugyan olyan esetben, ha a jogsértés más jogszabály speciális rendelkezésébe is ütközik. Ilyen esetben azonban a szankcionálás jogalapja nem az alapelv megsértése, hanem az illető specialis normába ütközés. Ezt kell megállapítanunk annak ellenére, hogy gyakran az alapelv kihat a külön jogszabály tartalmára,

éspedig annak hipotézisén keresztül, amelybe beépül az alapelv metajurisztikus eleme. Ilyenkor a szankcionálás háttérében ott áll ugyan az alapelv, amely értelmezési és hézagkitöltő szerepet tölt be (93. o.), de a szankció közvetlen jogalapja a speciális szabály. Helyes álláspontját a Szerző *Leszkoven* példáinak kritikus vizsgálatával és saját példákkal is alátámasztja (93-95. o.); meggyőzően bizonyítja, hogy azok csak annyiban relevánsak, hogy a speciális normákban meghatározott szankciók alkalmazása közvetve az illető alapelvből is következhet. A Szerző ebből a szempontból bizonyos sajátosságot látszik tulajdonítani a Kúria által elbírált annak a tényállásnak (EBD2014. G.3.), amelyben a „felelősségättörés” folytán a jogi személy társaság vezető tisztségviselőjének (tagjának) magatartása a jogi személyiség leple alatt a saját egyéni érdekei érdekében, saját vagyona javára elkövetett szándékos visszaélésnek minősül. Véleményünk szerint ez az eset is egyértelműen az előbbi, helyesen felállított alapvető tétel helyességét igazolja. A jogi személy joggal való visszaélésnek minősülő eljárását ténylegesen megvalósító tisztségviselő (tag) magatartása a deliktuális kártérítési felelősség szabályai szerint szankcionálandó, és a kártérítés nem a joggal való visszaélés közvetlen következménye. Magának a jogi személynek az egyetemleges felelőssége pedig ugyancsak az ezt előíró speciális szabályon alapul, s a joggal való visszaélés az ő vonatkozásában sem a konkrét jogalapot jelenti, hanem csak a jogi háttérrel adja.

A bírói gyakorlatban ismételten felmerülő kérdésre keres és ad választ a disszertáció, amikor vitatja a három tételesen megfogalmazott magatartási alapelv, illetve konkrét szabály (Ptk. 1:3. §-1:5. §) sérelmének „halmazatát” éppúgy, mint azok kollíziójának lehetőségét. Egyetértünk a Szerzővel (95. o.), amikor leszögezi, hogy ilyen összeütközések feltételezése téves, hogy kellő jogászti tisztánlátás mellett kollízióra nem kerülhet sor, éspedig sem az alapelvek, sem a bevezető rendelkezéseknél elhelyezett konkrét szabályok, sem a nem alapelvi generálklauzulák egymásközi viszonylatában. Jogirodalmi hivatkozások segítségével és a judikatúrából vett esetekkel is alátámasztva bizonyítja a Szerző ezt a tételt. Helytállóan állapítja meg (98. o.), hogy a szóban forgó normák rokonságából fakad az a téves látszat, amely átfedéseket valószínűsít. Valójában e normák ugyanazt a célt szolgálják, de olyannyira eltérő eszközökkel, hogy „végső soron átfedés – helyes jogalkalmazás esetén – nem létezik”. Vizsgálódásai kiterjednek a jóhiszeműség és tisztesség elvére, az elvárható magatartás elvére és a joggal való visszaélés tilalmára csakúgy, mint a *venire contra factum proprium* tilalmára, a *nemo suam turpitudinem allegans auditur* elvre és a jogszabály által megkívánt jognyilatkozat visszaélésszerű megtagadásának tilalmára. A nem alapelvi generálklauzulák

közül a jóerkölcsbe ütközés és a bevezető rendelkezések kollízióinak látszólagosságát bizonyítja.

V.

A fentiekben tett néhány kritikus észrevétel (inkább: kérdőjel!) mellett a bíráló örömmel állapítja meg, hogy Benke József disszertációja a mai magyar magánjogtudomány egészen *kiemelkedő alkotása*, olyan összegező mű, amely a magánjog általános elveinek elemzésén keresztül az egész jogterület jobb megértését segíti. Ki kell emelni a Disszertáns kiváló elméletalkotó és analitikus képességét, amely alapvetően járul hozzá a téma maradéktalanul sikeres feldolgozásához, a magánjog alapjainak filozófiai, szociológiai, történeti és jogdogmatikai összefoglalásához. Nem kevésbé fontos háttérrel biztosít a téma eredményes kidolgozáshoz a Szerző mély jártassága a római magánjogban.

A Szerző számos *egyéni eredeti eredménye* közül a következőket tekintem különösen jelentősnek:

- a magánautonómia optimális feltételeinek és biztosítékainak leírását;
- a magánjog általános elvei hierarchiájának és kapcsolatuk részleteinek újragondolását és kifejtését;
- a Ptk. alapelveibe ütköző magatartások adekvát szankcionálása körüli különböző felfogásokra adott meggyőző kritikai választ;
- a Ptk.-alapelvek funkciójának szétválasztását és az alkalmazásuk vélt kollízióinak kizárását;
- a Ptk. bevezető rendelkezéseinek alkalmazása során kialakult két évtizedes felsőbb bírósági gyakorlat elemző bemutatását;
- a generálklauzulák szerepének kiegyensúlyozott értékelését.

A fentiek alapján javaslom, hogy a t. Bírálóbizottság tegyen előterjesztést a Doktori Tanácsnak: ítélje oda Benke Józsefnek a „Magyar Tudományos Akadémia doktora” címet.

Budapesten, 2021-ben, államalapító királyunk, Szent István ünnepén.

Vékás Lajos
az MTA rendes tagja

